



10.30497/IFR.2019.2658

*Bi-quarterly Scientific Journal of Islamic Finance Researches, Research Article,
Vol. 10, No. 1 (Serial 19), Autumn 2020 & Winter 2021*

Designing the Non-Life Insurance Market Swaps in the Insurance Industry and Capital Market of Iran with Emphasis on Financial and Jurisprudential Dimensions

Seyyed Mohammad Javad Mirtaher[—]
Seyyed Abbas Mousavian[—]
Gholam Reza Soleimani Amiri[—]

Received: 07/10/2019

Accepted: 01/12/2019

Abstract

Risk and its management make one of the most important concerns of different firms and industries. Insurance is one of the most important institutions in this field. Also the origin of confidence is one of the most important pillars of the capital market that the insurance industry can easily provide for market participants. One of the new tools used by the insurance industry and the capital market for risk management in recent years is Insurance-Linked Securities. After the introduction of Insurance-Linked Securities into the insurance industry, there emerged a variety of securities in this industry. Catastrophe swaps are one of the Insurance-Linked Securities instruments for transferring risk on both sides of transaction in the insurance market. The idea of a trade-off for catastrophe swap can greatly help to form the market for the non-life insurance market swaps.

In this paper, besides investigating the catastrophe swaps from the perspective of definitions, types, features, mechanisms, applications, advantages and disadvantages using the descriptive-analytical method, we attempt to present the final design of the non-life insurance market swaps including actors, pillars and instruments used in the market that are jurisprudentially and financially approved.

Keywords

Insurance-Linked Securities, Catastrophe Swaps, Market Design, Insurance Industry, Capital Market.

JEL Classification: G01, G10, G22, Z12.

[—] PhD in Financial Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
smj.mirtaher@isu.ac.ir

[—] Professor of the Institute of Islamic Culture and Thought, Qom, Iran.
samosavian@yahoo.com

[—] Associate Professor Al-Zahra University, Tehran, Iran. gh.soleymani@alzahra.ac.ir



10.30497/IFR.2019.2658

دو فصلنامه علمی «تحقیقات مالی اسلامی»، مقاله پژوهشی، سال دهم، شماره اول (پیاپی ۱۹)، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، صص. ۱۱۱-۱۵۰

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در بستر صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران با تأکید بر ابعاد فقهی و مالی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۱۰

مقاله برای اصلاح به مدت ۹ روز نزد نویسنده (گان) بوده است.

سید محمدجواد میرطاهر*

سید عباس موسویان**

غلامرضا سلیمانی امیری

چکیده

ریسک و مدیریت آن یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های بنگاه‌ها و صنایع مختلف است. یکی از نهادهای مهم در این زمینه، بیمه است. همچنین عنصر اطمینان، از مهم‌ترین و اساسی‌ترین ارکان بازار سرمایه است که صنعت بیمه می‌تواند به راحتی آن را برای فعالان این بازار فراهم کند. یکی از ابزارهای نوینی که در سال‌های اخیر توسط صنعت بیمه و بازار سرمایه به منظور مدیریت ریسک مورد توجه قرار گرفته است، اوراق بهادار بیمه‌ای است. همچنین معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز یکی از ابزارهای اوراق بهادار بیمه‌ای است که برای انتقال ریسک دو طرف معامله جهت به‌کارگیری در صنعت بیمه و بازار سرمایه است. ایده معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز می‌تواند به شکل‌گیری بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی کمک زیادی بنماید.

در مقاله پیش‌رو ضمن بررسی معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز از دید تعریف‌ها، انواع، ویژگی‌ها، سازوکار، کاربردها، مزیت‌ها و معایب و... به روش تحقیق توصیفی - تحلیلی تلاش خواهد شد که طرح نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مشتمل بر بازیگران، ارکان و ابزارهای مورد استفاده در بازار که از حیث فقهی و مالی مورد تأیید است ارائه گردد.

واژگان کلیدی

اوراق بهادار بیمه‌ای؛ معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز؛ طراحی بازار؛ صنعت بیمه؛ بازار سرمایه.
طبقه‌بندی JEL: G01, G10, G22, Z12.

* دانش‌آموخته دکتری مدیریت مالی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

smj.mirtaher@isu.ac.ir

samosavian@yahoo.com

gh.soleymani@alzahra.ac.ir

** استاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم، ایران

— دانشیار دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران

مقدمه

کشور ما به لحاظ وقوع حوادث فاجعه‌آمیز به‌خصوص زلزله و سیل جزء کشورهای بلاخیز است و هرساله وقوع این حوادث هزینه‌های سنگینی را بر شرکت‌های بیمه متحمل می‌کند. انتخاب ابزار مناسب در مدیریت ریسک یکی از دقیق‌ترین و فنی‌ترین اقدامات در مدیریت ریسک است. تلاش‌های علمی در عرصه مالی و مدیریت ریسک حجم قابل توجهی از کنکاش‌های علمی داخلی و بین‌المللی را به خود اختصاص داده است. یکی از ابزارهای نوینی که در سال‌های اخیر توسط صنعت بیمه و بازار سرمایه به‌منظور مدیریت ریسک و همچنین تأمین مالی مورد استفاده قرار گرفته است، اوراق بهادار بیمه‌ای است. این اوراق، ابزارهای مالی هستند که با یکی از اهداف تأمین مالی، انتقال و توزیع ریسک‌های تحت پوشش و منافع حاصل از عملیات بیمه‌ای بیمه‌گر طراحی و منتشر می‌شوند. با استفاده از مزایای انتشار اوراق بهادار و مهندسی مالی، اوراق بهادار بیمه‌ای به‌سرعت رشد کرده و انواع مختلف آنها منتشر شده است. معاوضات بیمه‌ای یکی از ابزارهای اوراق بهادار بیمه‌ای برای انتقال ریسک دو طرف معامله در بازارهای بیمه است. لذا به‌کارگیری آن، نوآوری مالی در صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران به‌عنوان یکی از ابزارهای مدیریت ریسک است.

همچنین در حوزه اوراق بهادارسازی بیمه‌ها و در حوزه انطباق این اوراق با فقه امامیه نیز پژوهش‌های کامل و جامعی به چشم نمی‌خورد و بیشتر به کلیات آن پرداخته شده است. بنابراین تحقیق پیش‌رو به‌دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که آیا امکان طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در بستر صنعت بیمه و بازار سرمایه با تأکید بر ابعاد فقهی و مالی آن وجود دارد؟ جهت پاسخ‌گویی به این پرسش، ابتدا به بررسی معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز پرداخته، سپس به روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و اسنادی تلاش خواهد شد، طرح نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مشتمل بر بازیگران، ارکان و ابزارهای مورد استفاده در بازار که از حیث فقهی و مالی مورد تأیید است ارائه گردد. بی‌شک شکل‌گیری این بازار که متشکل از شرکت‌های بیمه‌ای و نهادهای مالی خواهد بود کمک زیادی در تعمیق، توسعه و شکل‌گیری اوراق بهادار بیمه‌ای و همچنین عمق

بخشیدن به بازار سرمایه ایران خواهد نمود و منجر به توزیع ریسک در بین شرکت‌های بیمه‌ای ایران خواهد شد.

۱. پیشینه تحقیق

اگرچه اندیشمندان مدیریت، صاحب‌نظران و نویسندگان مالی، طی چند دهه اخیر در مورد قراردادهای سوآپ پژوهش‌های بسیاری انجام داده‌اند، اما در خصوص سوآپ‌های اسلامی و مدل عملیاتی آنها تحقیقات انجام‌شده بسیار اندک است. همچنین در حوزه اوراق بهادارسازی بیمه‌ها و در حوزه انطباق این اوراق با فقه امامیه نیز پژوهش‌های کامل و جامعی به چشم نمی‌خورد و بیشتر به کلیات آن پرداخته‌شده و راجع به هرکدام از انواع این اوراق از جمله در رابطه با معاوضات بیمه‌ای به صورت خاص پژوهشی صورت نگرفته است که نشان‌دهنده لزوم پژوهش در این حوزه است. نوآوری این مقاله در طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مبتنی بر فقه امامیه بوده که برای اولین بار صورت خواهد گرفت. همچنین در حوزه طراحی بازار بین بیمه‌ها که مبتنی بر معاوضات شکل گرفته است این تحقیق رویکردی جدید ارائه خواهد نمود و به شکل‌گیری بازار متشکل بیمه‌ای کمک خواهد نمود. در واقع هم‌اکنون معاوضه ریسک بین بیمه‌ها در قالب‌های غیررسمی و همچنین اتکایی متعارف است و ایجاد و شکل‌دهی بازار معاوضات بیمه‌ای منجر به استانداردسازی و توزیع ریسک و همچنین عمق‌بخشی به بازار تبادل ریسک در صنعت بیمه خواهد گردید. لذا جهت بررسی پژوهش به بررسی دو حوزه از تحقیقات پژوهشگران نیاز است. دسته اول پژوهش‌هایی است که در رابطه با معاوضات و مطالعات مرتبط با ابزارهای مشتقه است، می‌باشد و دسته دوم مرتبط با موضوعات اوراق بهادار بیمه‌ای و پژوهش‌های حول این موضوع است.

الهی، میرطاهر و باقریان (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «امکان‌سنجی فقهی سوآپ بدهی - مالکیت برای بازار سرمایه ایران»، به روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و پیمایشی مقطعی نشان داده شد که با استفاده از عقود تنزیل دین (بیع دین به نقد)، مبادله دو قرارداد و به‌کارگیری صکوک بین‌الملل می‌توان مدل غربی سوآپ مذکور را مطابق با فقه امامیه بازتعریف کرد و در بازار سرمایه ایران به کار برد و سرانجام به شبهه ضرری بودن سوآپ مذکور در حوزه بین‌المللی پاسخ داده شد.

عسگری، صادقی شاهدانی، حسینی و سیفلو (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «بررسی فقهی اوراق بهادار بیمه‌ای (با رویکرد موضوع‌شناختی)»، به بررسی فقهی اوراق بهادار بیمه‌ای با رویکرد موضوع‌شناختی می‌پردازد و نشان می‌دهد ضعف اصلی در عدم بررسی فقهی دقیق این موضوعات، موضوع‌شناسی و عدم توجه به متعدد بودن مصادیق این نوع اوراق است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اوراق بهادار بیمه‌ای انواع مختلفی را شامل می‌شود که هر یک ساختار و موضوع متفاوتی دارند و لذا یافتن حکم فقهی آنها تلاش موردی و مستقلی را طلب می‌کند و نمی‌توان حکم واحدی را برای تمام انواع آن تجویز کرد.

موسویان، مهدوی و میرطاهر (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان «اوراق بیمه اتکایی اسلامی جهت انتقال ریسک در صنعت بیمه»، به روش تحلیلی و توصیفی راهکاری جهت تعامل بین بازار سرمایه و بیمه برای حل معضل اصلی کمبود ظرفیت سرمایه‌های بیمه‌های داخلی پیشنهاد شده و از طریق تبدیل ریسک به اوراق بهادار به ارائه یک ابزار نوین مالی به نام اوراق بیمه اتکایی جهت انتقال ریسک در صنعت نفت بر مبنای فقه امامیه می‌پردازد. معصومی‌نیا و الهی (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «امکان‌سنجی فقهی استفاده از سوآپ کالا در بازارهای مالی ایران»، به روش توصیفی - تحلیلی و اسنادی به بررسی فقهی و حقوقی این معامله می‌پردازند و نشان می‌دهد که آنچه در سوآپ کالا مبادله می‌شود خارج از ضوابط معاوضه و بیع است و سوآپ کالا از راه تعهد در برابر تعهد نیز نمی‌توان تصحیح شود زیرا مبتلا به ربا است.

سیفلو (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «اوراق بهادار بیمه‌ای ابزاری برای افزایش توان بیمه‌گری در صنعت بیمه ایران»، ضمن معرفی اوراق بهادار بیمه‌ای، با توجه به محدودیت‌های موجود در سر راه صنعت بیمه و اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه این صنعت، پیشنهاد کرده است از این ابزار برای افزایش توان بیمه‌گری کل اقتصاد و به‌ویژه توان بیمه اتکایی استفاده شود.

همچنین، تحقیقات بین‌المللی انجام شده در خصوص موضوع تحقیق بیشتر به تعریف و ادبیات موضوع، تبیین روابط و ساختار اوراق بهادار بیمه‌ای، قیمت‌گذاری و مزایای آن‌ها اختصاص دارد. نمونه این تحقیق‌ها در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است.

پیتروتیو و ونزیا^۱ (۲۰۱۸) به بررسی اثربخشی اوراق حوادث فاجعه‌آمیز جهت مدیریت ریسک حوادث فاجعه‌آمیز در صنایع حمل‌ونقل و زیرساختی می‌پردازد. در ادامه به این موضوع می‌پردازد که چگونه این اوراق می‌تواند به تکمیل کانال‌های بیمه و بیمه اتکایی خصوصاً در زمانی که صنعت بیمه با محدودیت‌های گوناگونی مواجه است اثربخش باشد.

برون^۲ (۲۰۱۱) در مقاله خود به بررسی کامل معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم مالی و تعریف دقیق آن و ارائه سازوکار عملیاتی آن می‌پردازد، سپس به ارائه روش‌های قیمت‌گذاری آن با استفاده از توابع ریاضی بحث را به پایان می‌رساند.

سیفلو^۳ (۲۰۱۰) با تکیه بر جنبه‌های جدید بودن این اوراق برای صنعت بیمه و به هدف ترویج بهره‌گیری از این فرصت توسط صنعت بیمه، به بررسی ساختار و انواع اوراق بهادار بیمه‌ای پرداخته است. مرور ادبیات و آشنایی مفیدی در این مقاله برای محقق فراهم شده است.

کامینز^۴ (۲۰۰۸) ضمن مروری بر وضعیت بازار اوراق بهادار ریسک‌های فاجعه‌آمیز و سایر اوراق مربوط به ریسک، به معرفی معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز و بررسی ریسک‌های آن می‌پردازد و مدل عملیاتی آن را با ذکر مثالی تشریح می‌کند.

۲. تعریف موضوع و بیان مسأله

روشن کردن مسأله یا مشکل در یک تحقیق کاربردی یکی از اولین و ضروری‌ترین گام‌های پژوهش است. ریسک و مدیریت آن یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های بنگاه‌ها و صنایع مختلف است. امروزه کشورها به‌منظور تشویق صاحبان سرمایه به مشارکت آنها در فعالیت‌های اقتصادی و همچنین کاهش ریسک‌های احتمالی از تخصیص منابع آنها در امور متعدد اقدام به طراحی و ابداع انواع مختلف ابزارهای مالی کرده‌اند و در قالب نهادهای مختلف در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌دهند. یکی از این نهادهای مهم، بیمه است. با این حال شرکت‌های بیمه با مسائل و چالش‌هایی مختلفی از قبیل تأمین سرمایه لازم جهت قبول ریسک مربوطه یا نیاز و ضرورت انتقال ریسک مواجه هستند. لذا برخی

از شرکت‌های بیمه مشکلی چون ظرفیت سرمایه‌ای پایین خود را از طریق بازار سرمایه و مشتقات مالی و اوراق بهادار بیمه‌ای برطرف کرده‌اند. همچنین یکی از بازارهایی که می‌توان راه‌های جایگزین انتقال ریسک را در آنجا جستجو کرد، بازار سرمایه است. صنعت بیمه و بازار سرمایه دو نهاد اصلی و اساسی اقتصادند که هر یک نیازمند دیگری می‌باشد و رشد و توسعه این دو در نهایت منجر به شکوفایی اقتصاد ملی خواهد شد. بازار سرمایه محل دادوستد اوراق مالی و بازار بیمه محل دادوستد اطمینان است. همچنین عنصر اطمینان، از مهم‌ترین و اساسی‌ترین ارکان بازار سرمایه است که صنعت بیمه می‌تواند به‌راحتی آن را برای فعالان این بازار فراهم کند. یکی از ابزارهای نوینی که در سال‌های اخیر توسط صنعت بیمه و بازار سرمایه به‌منظور مدیریت ریسک و همچنین تأمین مالی مورد استفاده قرار گرفته است، اوراق بهادار بیمه‌ای است. این اوراق، ابزارهای مالی‌ای هستند که با یکی از اهداف تأمین مالی، انتقال و توزیع ریسک‌های تحت پوشش و منافع حاصل از عملیات بیمه‌ای بیمه‌گر طراحی و منتشر می‌شوند.

یکی از انواع اوراق بهادار بیمه‌ای، معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز^۵ است که یکی از رایج‌ترین روش‌های انتقال ریسک حوادث فاجعه‌آمیز است که با انجام یک معامله معاوضه انجام می‌گیرد به‌گونه‌ای که مجموعه‌ای از پرداختی‌های ثابت و از پیش تعیین شده با مجموعه‌ای دیگر از پرداختی‌های شناور که مقدار آنها به وقوع یک رویداد بیمه‌شده بستگی دارد، معاوضه می‌شود و معاملات آن عمدتاً در بازار مشهوری به نام CATEX^۶ انجام می‌شود (Cummins & Trainar, 2009, p. 483).

این ابزارها گرچه عمدتاً در بازارهای مالی آمریکا و کشورهای اروپایی ابداع شده‌اند، لکن قابل استفاده در کشورهای اسلامی نیز هستند. نزدیک به ربع جمعیت جهان را مسلمانان تشکیل می‌دهند. ما مسلمانان به حق معتقدیم اسلام دین تمام زمان‌ها است و توانایی پاسخ‌گویی به تمامی نیازهای بشر در تمامی اعصار را دارا است. از این رو بر متخصصان مسلمان و مجتهدان لازم است که این قبیل موضوعات را مورد بررسی دقیق قرار دهند. به این ترتیب زمینه برای تدوین نظام جامع مالی اسلامی فراهم می‌شود که جای آن بسیار خالی است (معصومی‌نیا، ۱۳۸۹، ص. ۲۲).

این پژوهش به دنبال آن است که با بررسی مدل معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز از دید فقهی و مالی آن بتواند بازاری مشتمل بر انواع ابزار معاوضات بیمه‌ای متناسب با صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران و همچنین نهادهای مالی مورد نیاز در آن بازار طراحی نماید. لذا این تحقیق از نظر موضوعی دربرگیرنده بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی است، منتهی طراحی بازار می‌تواند ابعاد گسترده‌ای را شامل شود که در این تحقیق به طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی از منظر بازیگران اصلی بازار، ارکان و ابزارهای اصلی بازار پرداخته خواهد شد و محدوده تحقیق بدین صورت تعریف خواهد شد.

همچنین از نظر حوزه مورد پژوهش در طراحی بازار مذکور در بستر صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران، هم مباحث مالی و بیمه‌ای و هم مباحث فقهی نیاز به بررسی دارند، چراکه طراحی بازار با چالش‌های انطباق با شرایط صنعت بیمه و بازار سرمایه و انطباق با فقه اسلامی مواجه است. لذا تحقیق حاضر به دنبال یافتن پاسخ علمی به این پرسش است که طرح عملیاتی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در بستر صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران از بعد مالی و فقهی چگونه خواهد بود؟

۳. روش تحقیق

در گام نخست پژوهش موضوع‌شناسی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به روش توصیفی-تحلیلی و اسنادی از دیدگاه مالی بررسی می‌شود (موسویان و تاجمیر ریاحی، ۱۳۹۷، ص ۱۹). در این بخش ضمن بررسی تعریف‌ها، انواع، مشخصات، مدل‌های رایج، گستره استفاده، مزیت‌ها و عیب‌های معاوضات بیمه‌ای و ضرورت استفاده از آن در بازار سرمایه و صنعت بیمه بیان می‌شود. در بخش دوم ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به روش توصیفی-تحلیلی از دیدگاه فقهی-حقوقی بررسی می‌شود. لذا در این پژوهش تلاش خواهد شد که طرح نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مشتمل بر بازیگران و ابزارهای مورد استفاده در بازار که از حیث فقهی و مالی مورد تأیید است ارائه گردد.

۴. موضوع شناسی معاوضات حوادث فاجعه آمیز

در این قسمت ابتدا با معرفی اوراق بهادار بیمه‌ای به صورت مختصر و تشریح بازار معاوضات حوادث فاجعه آمیز به معرفی معاوضات حوادث فاجعه آمیز پرداخته و انواع و کاربردها و ویژگی‌های آن را بیان کرده و در نهایت درباره مزیت‌ها و عیب‌های آن بحث می‌شود.

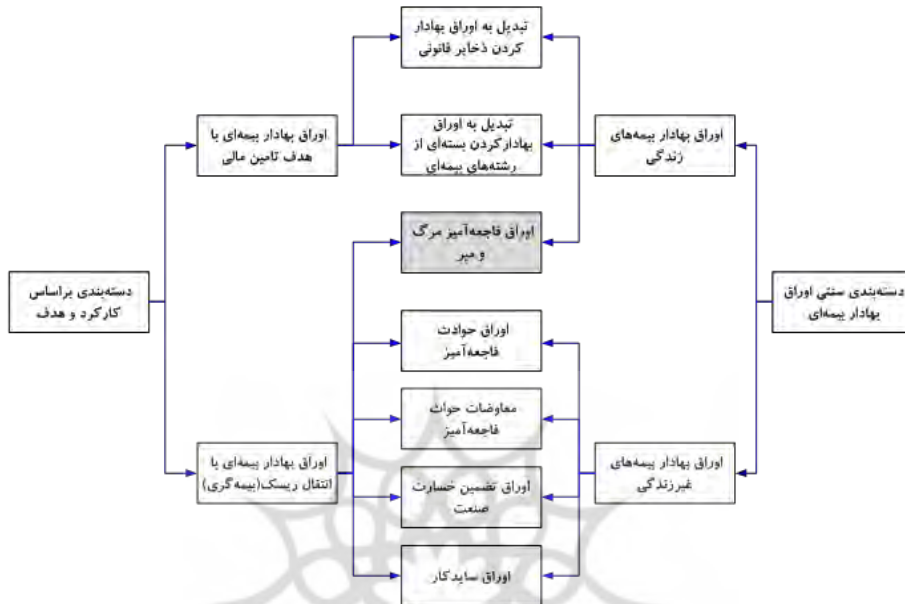
۴-۱. اوراق بهادار بیمه‌ای

یکی از ابزارهای کارآمد و مؤثر برای حل مشکل ارتباط بین صنعت بیمه و بازار سرمایه تحت عنوان مفهومی به نام تبدیل کردن ریسک به اوراق بهادار^۷ است. این اوراق به اوراق بیمه‌ای (اوراق مرتبط با بیمه)^۸ (ILS) معروف‌اند.

فرآیند اوراق بهادارسازی بیمه روشی برای «انتقال ریسک‌های تعهدات»^۹ بیمه‌ای شرکت‌های بیمه به بازارهای سرمایه از طریق صدور و انتشار اوراق بهادار مالی است. فرآیند اوراق بهادارسازی بیمه شامل دو اصل ذیل است:

- تبدیل جریانات نقدی تعهدات (بیمه‌گر) به اوراق بهادار مالی قابل معامله؛
- انتقال ریسک‌های تعهدات (بیمه‌گر) به بازارهای سرمایه از طریق معامله این اوراق بهادار؛

این اوراق را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد:



شکل (۱): هم‌پوشانی انواع اوراق بهادار بیمه‌ای در دسته‌بندی سنتی و دسته‌بندی براساس هدف

منبع: (عسگری، صادقی‌شاهدانی، حسینی و سیفلو، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۴).

همان‌طور که در شکل (۱) می‌بینیم، به‌جز اوراق فاجعه‌آمیز مرگ و میر که به‌رغم اینکه در رشته‌های بیمه‌های زندگی و باهدف انتقال ریسک منتشر می‌شوند، سایر مصادیق مشابه هستند.

۲-۴. بازار معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

از اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی شرکت‌های بیمه و بیمه‌اتکایی از ابزارهای نوآورانه مالی برای رهایی از ریسک حوادث طبیعی در بازارهای سرمایه استفاده کرده‌اند. تا به امروز یکی از محبوب‌ترین ابزارهای جایگزین انتقال ریسک اوراق قرضه حوادث فاجعه‌آمیز بوده است. تضمینی که با کوپن‌های معین به سرمایه‌گذار پرداخت می‌شود اما در صورتی که یک رویداد فاجعه‌آمیز رخ دهد، منجر به از دست دادن کامل یا جزئی از سرمایه اصلی آن

می‌شود. همچنین مشتقات حوادث فاجعه‌آمیز می‌تواند برای دستیابی به بازارهای سرمایه به‌کار گرفته شود.

در یک تقسیم‌بندی قراردادهای مشتقات بیمه را می‌توان به دو گروه متمایز تقسیم‌بندی کرد که روش‌های معاملاتی آنها در بازار نیز متفاوت است: مشتقات قابل معامله و قراردادهای مشتقه فرابورس (OTC^{۱۰}). اولی قراردادهای مشتقات استاندارد هستند که از طریق مبادله مجاز (یا فیزیکی یا الکترونیکی) با مبدل یا مؤسسه تهاتری آن به‌عنوان واسطه در هر قرارداد فعالیت می‌کنند. قراردادهای آتی، اختیارات آتی، شامل انواع اصلی این نوع قراردادها هستند. مشتقات فرابورسی، قراردادهای مشتقات سفارش‌شده‌ای هستند که معامله (و قابل مذاکره خصوصی هستند) مستقیم و به‌طور غیررسمی بین دو طرف معامله انجام می‌گردد. یکی از مشتقات متداول OTC شامل مشتقات معاوضه‌ای است. این واقعیت که مشتقات می‌تواند برای ایجاد سود استفاده شود آنها را از قراردادهای بیمه، که براساس بهره بیمه‌ای است و نمی‌تواند برای ایجاد منفعت سودجویانه استفاده شود، متمایز می‌کند و زمانی که به‌عنوان ابزاری برای پوشش ریسک استفاده می‌شوند، اساساً مکانیسم‌های تأمین مالی خسارت هستند و به همین دلیل کاربردی‌تر از قراردادهای بیمه متداول هستند (Bouriaux & Macminn, 2009, p. 27).

معاوضه‌های حوادث فاجعه‌آمیز قراردادهای فرابورس (OTC^{۱۱}) هستند، که به بیمه‌گر (بیمه‌گرهای اتکایی) اجازه می‌دهد که با انتقال قسمتی از ریسک بیمه‌ای خود به‌طرف مقابل، ظرفیت اضافی ریسک ایجاد کند. طرف بعدی می‌تواند سرمایه‌گذار باشد، که در معرض خطر ریسک فاجعه‌بار طبیعی بدون پشتوانه قرار می‌گیرد. پژوهش‌های اولیه از معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز را می‌توان در مقالات لیتزنبرگر و دیگران^{۱۲} (۱۹۹۶) و جافی و راسل^{۱۳} (۱۹۹۷) جستجو کرد که از این ابزار در مقالات خود در خصوص اوراق بهادار وابسته به بیمه نام‌برده‌اند. علاوه بر این کامینز^{۱۴} (۲۰۰۸) به‌طور خلاصه مکانیزم اصلی قرارداد معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز را شرح داده است.

به‌طورکلی، مشتقات حوادث فاجعه‌آمیز، قراردادهای مالی‌ای هستند که ارزش آنها بستگی به وقوع رویداد حوادث فاجعه‌آمیز دارد، که همان‌طور که بیان شد در دهه ۱۹۹۰ میلادی در بازارهای سرمایه معرفی شده است. بنابراین معاوضه‌های حوادث فاجعه‌آمیز

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در... / سید محمدجواد میرطاهر و دیگران **تجارت اسلامی** ۱۳۱

ابزارهای مالی هستند که از طریق آنها می‌توان ریسک فاجعه طبیعی را بین طرفین انتقال داد.

۳-۴. ابزار معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

یکی از قراردادهای بسیار رایج در حوزه تجارت بین‌الملل، قراردادهای معاوضه است. قراردادهای معاوضه در سه دسته کلی قابل طبقه‌بندی هستند که عبارتند از:

- قراردادهای معاوضه نرخ بهره؛
- قراردادهای معاوضه ارز؛
- قراردادهای معاوضه کالا؛

در تعریف اصطلاحی معاوضه به این صورت تعریف می‌شود: «توافقی بین دو طرف برای معاوضه جریان‌های نقدی در آینده».

۱-۳-۴. سازوکار انجام معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

معامله معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز به طرق مختلفی انجام می‌شود. برای یک معاوضه حوادث فاجعه‌آمیز، شرکت بیمه واگذارنده می‌تواند مستقیم با طرف‌های معامله، وارد معامله معاوضه شود و یا به‌طور غیرمستقیم از طریق واسطه‌گران مالی یا بیمه‌گران اتکایی متخصص در این حوزه به انجام معامله مبادرت نماید.

به‌منظور انجام کارآمد معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز سامانه اینترنتی مبادله ریسک‌های فاجعه‌آمیز^{۱۵} (CATEX) وجود دارد که به سهولت انجام معاملات معاوضه کمک می‌کند. البته ورود و انجام معامله در این سامانه محدودیت‌هایی دارد. تنها شخصیت‌ها و شرکت‌هایی مجاز به استفاده و بهره‌گیری از این سامانه هستند که نزد دپارتمان بیمه ایالتی نیویورک^{۱۶} ثبت شده باشند.

۲-۳-۴. مزایا معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

✓ دامنه زمانی معاوضات می‌تواند یک‌ساله یا چندساله تعریف شود. این تنوع در دامنه زمانی، قابلیت این ابزار در مدیریت ریسک را افزایش می‌دهد.

- ✓ معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز ساختار بسیار ساده‌ای دارند و پیچیدگی‌ها و حتی قانون و مقررات سایر اوراق بهادارها را ندارند. از این رو به دلیل سادگی در اجرا، به راحتی توسط دو بیمه‌گر در مناطق مختلف به صورت مستقیم قابل مذاکره و انجام هستند.
- ✓ عدم نیاز به پرداخت اولیه در هنگام قرارداد و هزینه‌های عملیاتی پایین در مقایسه با اوراق حوادث فاجعه‌آمیز، مزیت دیگری است که معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز برای بیمه‌گران دارد.

۳-۳-۴. معایب معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

- ✓ معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز در مقایسه با اوراق حوادث فاجعه‌آمیز، ریسک نکول و وثیقه را شامل می‌شوند.
- ✓ ریسک اعتباری نیز به دلیل عدم وجود شرکت بامنظور خاص (SPV) در خصوص معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز قابل طرح است.
- ✓ به رغم سادگی ساختار معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز، ریسک اعتباری و نکول در خصوص این ابزار باید کاملاً لحاظ گردد. این ریسک‌ها از طریق وثیقه و حضور یک شرکت ارائه‌دهنده خدمات مالی تاحدودی قابل مدیریت است.

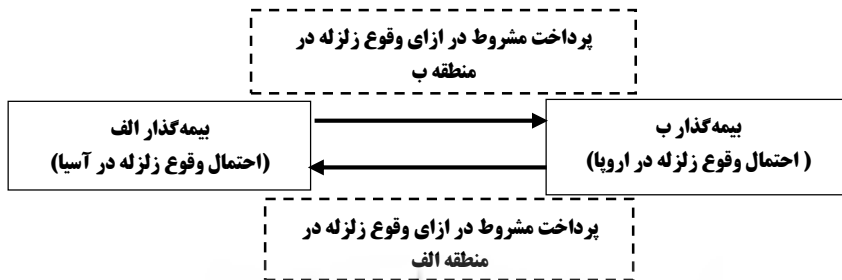
۴-۳-۴. انواع معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

مدل به کارگیری این معاوضات بیمه‌ای در سطح ابزار به دو صورت قابل به کارگیری است. در حالت اول که به معاوضات پورتهوویی^{۱۷} مشهورند. طرفین معامله که می‌تواند بیمه‌گذاران باهم یا بیمه‌گذار با بیمه‌گر باشند به معاوضه مجموعه حوادث همبسته یا ناهمبسته در یک دوره زمانی خاص اقدام می‌کنند. یک شکل ساده از یک معاوضه ریسک، به این صورت است که یک بیمه‌گر بیمه‌نامه‌های خود با بیمه‌نامه‌های بیمه‌گر دیگر در یک منطقه جغرافیای دیگر معاوضه کند. لذا در صورت وقوع حادثه در هر منطقه، طرف مقابل که مسئول پرداخت غرامت است ملزم به پرداخت خسارت به میزانی که در قرارداد تعهد کرده است. در این حالت دو حادثه مدنظر دارای همبستگی نسبتاً بالایی بودند. با این حال می‌تواند این قرارداد را برای دو حادثه با همبستگی کمتری نیز تعریف کرد. مثلاً احتمال وقوع زلزله با احتمال وقوع سیل در مناطق خاص. همچنین اگر در طی دوره

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در... / سید محمدجواد میرطاهر و دیگران **تجربیات بازرگانی** ۱۳۳

قرارداد هیچ حادثه‌ای رخ ندهد، این قرارداد متوقف می‌شود و طرفین قرارداد تعهدی نسبت به هم ندارند (Himick, 1999, p. 62).

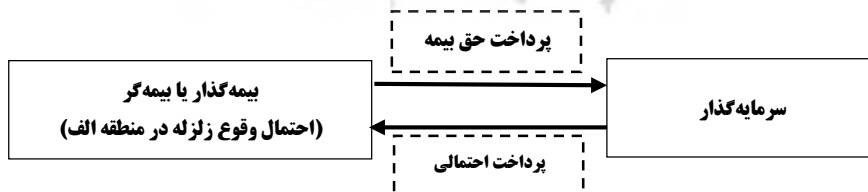
روابط این نوع معاوضات در این مدل به صورت زیر است:



شکل (۲): مدل معاوضات پرتفویی

منبع: (Himick, 1999, p. 62)

نوع دوم معاوضات بیمه‌ای، معاوضات مالی^{۱۸} نام دارند. در این مدل برخلاف مدل قبلی که کلیه پرداخت‌ها پس از وقوع حادثه انجام می‌شد، یکی از طرفین که وارد قرارداد معاوضه می‌شود مبلغی به عنوان حق بیمه به طرف دیگر می‌پردازد. این روش تشابه زیادی با روش بیمه اتکایی سنتی دارد زیرا بیمه‌گر یا بیمه‌گذار باید مبلغی به عنوان حق بیمه به سرمایه‌گذار پرداخت نماید. تنها تفاوت این روش با روش بیمه اتکایی سنتی مبنای زیان‌ها است. در این مدل مبنای زیان براساس شاخص زیان بازار تعیین می‌شود. برای مثال، یک بیمه‌گر یا یک بیمه‌گذار با قرار گرفتن در معرض خطر زلزله در منطقه الف وارد قرارداد سوآپ با یک سرمایه‌گذار می‌شوند. در عوض، برای پرداخت‌های احتمالی تعیین شده در قرارداد معاوضه، بیمه‌گر حق بیمه که مثلاً می‌تواند شامل (نرخ بهره پیشنهادی بین بانکی لندن) LIBOR یا هر شاخص استاندارد دیگری باشد را به سرمایه‌گذار پرداخت می‌کند.



شکل (۳): مدل معاوضات مالی

منبع: (Himick, 1999, p. 62)

بر مبنای این نوع قرارداد معاوضه، پرداخت احتمالی طرف مقابل در صورتی برقرار است که حادثه اتفاق بیفتد (به عنوان مثال، زلزله رخ دهد). علاوه بر آن در این مدل می توان برای وقوع حوادث معیار تعریف کرد. مثلاً اگر زلزله در منطقه الف با شدت ۶ ریشتر اتفاق افتاد پرداخت ها صورت می گیرد. (Himick, 1999, p. 62).

۴-۴. ارکان معاوضات حوادث فاجعه آمیز متعارف

مشارکت کنندگان در اوراق بهادار بیمه ای به دو گروه تقسیم می شوند:

الف) ارکان عملیاتی؛

ب) خریداران یا سرمایه گذاران.

ارکان عملیاتی شامل ارکان زیر است:

✓ بانی / فروشنده؛

✓ شرکت های مدلسازی؛

✓ آژانس های رتبه بندی؛

✓ تیم مشاوره سرمایه گذاری؛

✓ بازرس و حسابرس؛

✓ عامل مالی؛

و خریداران یا سرمایه گذاران شامل:

✓ مدیران سرمایه؛

✓ سرمایه گذاران اختصاصی؛

✓ صندوق های پوششی؛

✓ شرکت های سرمایه گذاری خصوصی؛

✓ بانک های سرمایه گذاری؛

✓ بیمه گذاران / بیمه کننده ها؛

۴-۵. ریسک های معاوضات حوادث فاجعه آمیز

از جمله مهم ترین ریسک های معاوضات حوادث فاجعه آمیز می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. ریسک اعتباری

این ریسک در مدل معاوضات مالی، زمانی اتفاق می‌افتد که سرمایه‌گذار یا طرف قرارداد نتوانند پرداخت‌های مرتبط با جبران خسارت طرف مقابل را پرداخت نمایند. زیرا در این مدل حق بیمه به‌عنوان پیش‌پرداخت پرداخت می‌شود و پرداخت‌های احتمالی برای جبران خسارت تنها پس از وقوع حادثه پرداخت می‌شوند. این احتمال وجود دارد که در شرایط نامساعد اقتصادی سرمایه‌گذاران قادر به پرداخت، پرداخت‌های احتمالی نباشند. لذا رتبه‌بندی طرفین قرارداد کلید حل این مسأله است و بدین صورت می‌توان با این نوع ریسک مقابله کرد.

۲. ریسک مبنا

دومین ریسک که در مدل معاوضات مالی وجود دارد، ریسک مبنا است. همان‌طور که در مدل فوق بیان شد پرداخت‌های اولیه که به‌عنوان پیش‌پرداخت است بر مبنای شاخص بازار است. لذا این احتمال وجود دارد که پرداخت انجام‌شده از طرف مقابل منطبق با زیان‌های واقعی تحمیل‌شده به طرف مقابل توافقی نباشد، زیرا این پیش‌پرداخت بر مبنای یک‌میزان حداقلی است که ممکن است مطابق با زیان وارده نباشد.

۳. ریسک اخلاقی

ریسک دیگری که ممکن رخ دهد، ریسک اخلاقی است. این ریسک زمانی ایجاد می‌شود که سرمایه‌گذاران یا طرفین قرارداد در آن فضا قرار ندارند تا بتوانند به‌طور دقیق بررسی کنند که آیا واقعاً طرف مقابل در معرض حوادث فاجعه‌آمیز قرار گرفته است یا خیر؟ برای مقابله با این ریسک نیز باید یک بخش نظارتی طراحی گردد که از وقوع چنین ریسکی ممانعت بعمل آید.

۴. ریسک نکول

همچنین معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز در مقایسه با اوراق حوادث فاجعه‌آمیز، ریسک نکول و وثیقه را شامل می‌شوند. اوراق حوادث فاجعه‌آمیز به پشتوانه وجوه سرمایه‌گذاران بازار سرمایه که در حساب امانی با نرخ معمولاً LIBOR سرمایه‌گذاری می‌شوند، دارای وثیقه کافی و مستحکم هستند و ریسک نکول و عدم پرداخت

خسارت و ریسک نقدینگی در صورت آستانه شدن اوراق حوادث فاجعه‌آمیز توسط شرکت بامنظور خاص یا همان شرکت بیمه اتکایی بامنظور خاص را مرتفع می‌سازد. اما این تضمین در خصوص معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز وجود ندارد و بسته به اعتبار و وضعیت مالی و سرمایه‌ای شرکت‌های طرف معاوضه ممکن است ریسک متوجه طرف ثالث گردد. مدیریت این ریسک‌ها از طریق وثیقه و حضور یک شرکت ارائه‌دهنده خدمات مالی به‌راحتی قابل انجام است.

۵. ضرورت طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در بستر صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران

کشور ما به لحاظ وقوع حوادث فاجعه‌آمیز به‌خصوص زلزله و سیل جزء کشورهای بلاخیز است و هر ساله وقوع این حوادث هزینه‌های سنگینی را بر شرکت‌های بیمه تحمیل می‌کند. بنابراین این سؤال مطرح خواهد شد که آیا شرکت‌های بیمه داخلی توان تحمل چنین خسارتی را دارند؟ اگر ۲ یا ۳ فقره از این خسارات در سال رخ دهد چه سرنوشتی در انتظار صنعت بیمه ایران خواهد بود؟

یکی از ابزارهای نوینی که در سال‌های اخیر از هم‌افزایی بین صنعت بیمه و بازار سرمایه و به‌واقع صنعت ریسک و صنعت مالی به‌وجود آمده است، اوراق بهادارهای بیمه‌ای است.

نیاز به پوشش بیمه‌ای این حوادث و تحمل پرداخت خسارت‌های سنگین توسط شرکت‌های بیمه و نیز کمبود ظرفیت بیمه‌ای در صنعت بیمه برای پوشش بیمه‌ای تمام این حوادث ضرورت توجه و تسریع در طراحی و به‌کارگیری اوراق بهادار بیمه‌ای به‌عنوان مکمل بازار بیمه و بیمه اتکایی را ایجاد می‌کند.

آمارهای منتشرشده نشان می‌دهد که این حوادث نسبت به گذشته هم به لحاظ شدت و هم به لحاظ تناوب تکرار، رشد چشمگیری داشته است که در کل باعث افزایش خسارت‌ها شده است، که با توجه به کمبود ظرفیت بیمه اتکایی در کشور و محدودیت دسترسی به بیمه‌های اتکایی خارجی به‌نظر می‌رسد با طراحی سازوکاری مناسب و مطابق با وضعیت ارزشی کشورمان انتشار اوراق بیمه‌ای می‌تواند ظرفیت بیمه‌ای کشور را تا

حدزیادی گسترش دهد و همچنین به‌عنوان یک نوآوری مالی در بازار سرمایه ابزار جدیدی را به پرتفوی سرمایه‌گذاران بازار که از عدم تنوع ابزارهای در دسترس در بازار سرمایه رنج می‌برند بهره‌مند سازد.

معاوضات بیمه‌ای به‌عنوان یک نوع از اوراق بهادار بیمه‌ای به توازن ریسک کمک شایان به‌ذکری می‌نماید، چراکه توزیع ریسک در صنعت بیمه ایران نامتوازن بوده و عمده ریسک‌های تکلیفی به سمت شرکت دولتی بیمه ایران سوق داده می‌شود و مطالبات حق بیمه شرکت بیمه ایران افزایش پیدا می‌نماید که بعضاً تا مدت‌های مدید بازپرداخت نمی‌گردد، درحالی‌که می‌توان بخشی از این ریسک را به شرکت‌های کوچک‌تر بیمه منتقل نمود، چراکه همین ریسک‌ها به‌دلیل تنوع پرتفوی و عواملی چون علاقه شرکت‌های کوچک‌تر برای توسعه، از نظر آنها موردپذیرش است. در مجموع راه افتادن بازار معاوضات بیمه‌ای منجر به افزایش بازیگران در صنعت بیمه و توسعه صنعت بیمه خواهد بود. تحقیقات پراکنده‌ای در مورد قسمتی از انواع معاوضات صورت گرفته است اما به دلایل ذیل تحقیق حاضر ضرورت دارد:

۱. نظر به گسترش روزافزون این قراردادها لازم است بازار معاوضات بیمه موردبررسی قرار گیرد؛
۲. ضرورت دارد مبانی فقهی و حقوقی این معامله بررسی گردد؛
۳. لازم است مدل عملیاتی ابزار مذکور برای بازار سرمایه ایران و بازار بیمه ایران طراحی گردد؛
۴. ضرورت ایجاد ابزار مالی جدید؛
۵. تنوع بخشیدن به ابزارها؛
۶. طراحی ابزار متناسب با نیازهای بازار سرمایه ایران؛
۷. افزایش کارایی بازار؛
۸. محدود بودن انواع اوراق بهادار و کمبود ابزارهای پوشش ریسک کارا در بازار؛
۹. استفاده بسیار زیاد از این نوع ابزار در بازارهای مالی دنیا و عدم استفاده از این ابزار در ایران؛

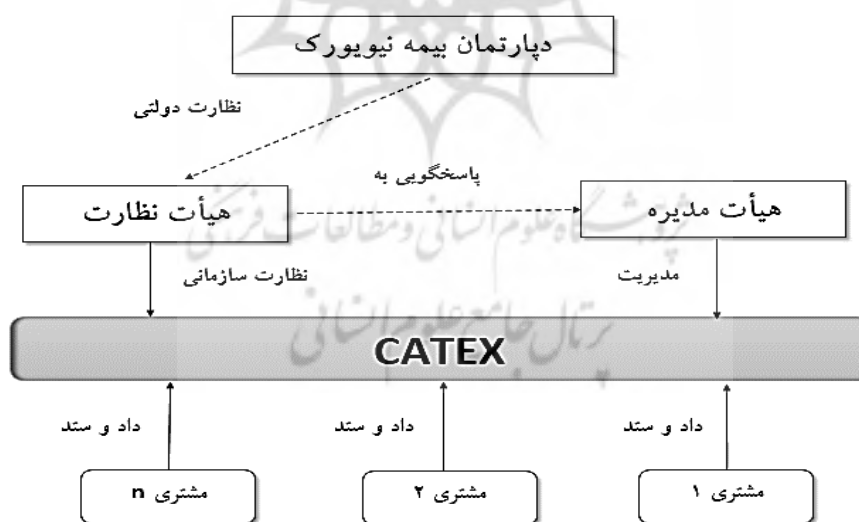
۱۰. توزیع متوازن ریسک در بین شرکت‌های بیمه‌ای ایران از طریق معاوضات بیمه‌ای؛

۶. ارائه الگو

در این قسمت پس از بررسی مدل متعارف غربی معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز مدل متناسب با بازار سرمایه ایران و صنعت بیمه کشور طراحی گردید که علاوه بر پوشش دادن ریسک‌های مدل متعارف غربی، از نظر فقهی قابلیت به‌کارگیری در بازار اسلامی را داشته باشد. در نهایت بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی جهت توزیع ریسک متناسب بین شرکت‌های بیمه کشور پیشنهاد گردید.

همان‌طور که بیان گردید، به‌منظور انجام کارآمد معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز سامانه اینترنتی مبادله ریسک‌های فاجعه‌آمیز^{۱۹} (CATEX) وجود دارد که به سهولت انجام معاملات معاوضه کمک می‌کند.

سازوکار عملیاتی مبادلات ریسک حوادث فاجعه‌آمیز که توسط دپارتمان ایالتی نیویورک ثبت شده است، به‌صورت زیر است:



شکل (۴): سازوکار عملیاتی مبادلات ریسک حوادث فاجعه‌آمیز (CATEX) در نیویورک
منبع: (Kretzler & Wagner, 2000, p. 143)

به‌طورکلی، با به‌کار بردن بازار معاملاتی کتکس، مزیت‌های زیر به‌دست می‌آید:

≠ دسترسی سریع و مستقیم به یک بازار بیمه اتکایی جهانی؛
≠ بهره‌برداری کارا از سرمایه با یک ظرفیت بیمه‌گری بالا به‌دلیل پخش گسترده ریسک؛

≠ محیط شفاف سهمیه‌ها با هزینه‌های معاملاتی کم که منجر به یک پردازش صحیح معاملات می‌شود. کارایی بالای پردازش کتکس به‌دلیل سازماندهی مجازی که توسط تعامل با یک سامانه مبادله الکترونیکی است، ممکن می‌شود.

همچنین، برخی از اشکالات کتکس و موانع توسعه آن عبارتند از:

≠ بی‌نام بودن مبادله (تا به امروز، مبادلات بیمه اتکایی بر مبنای روابط شخصی بوده است.

≠ شفافیت بسیار زیاد اطلاعات بیمه اتکایی که ممکن است برای همه مشارکت‌کنندگان بازار مناسب نباشد؛

≠ پیش‌نیازهای فناوری و دانش موردنیاز که به‌راحتی در هر جایی تأمین نمی‌شود.

≠ محدودیتش برای انتقال ریسک (یا مبادله ریسک) و برای کارکردهای اطلاعاتی

خاص؛ خدماتی که بیمه‌گران اغلب فراهم می‌کنند نمی‌تواند به‌طورمستقیم توسط

مبادلات فراهم شود؛ آنها می‌توانند در بهترین حالت همراه با روابط تجاری

در حال توسعه شروع شود؛

بایان مشکلات مطرح‌شده در ادبیات معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز و همچنین

ریسک‌هایی که در مدل متعارف موجود است، به روش توصیفی-تحلیلی و اسنادی بازار

معاوضات بیمه‌های غیرزندگی طراحی گردید که شرایط آستانه شدن را نیز در نظر

می‌گیرد. لذا برای طراحی الگو ما یک سیر منطقی را طی خواهیم نمود و سعی می‌نماییم

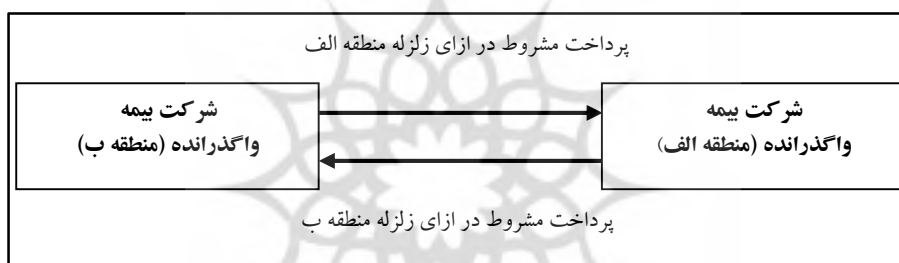
که مدل خود را از شکل ساده شروع کرده و بر مبنای اصول بیمه‌ای و مالی به شرح و

بسط آن پردازیم تا الگویی جامع تولید شود. همچنین مباحث فقهی و حقوقی در خلال

ارائه الگو بحث خواهد شد تا مدل از لحاظ فقهی و حقوقی نیز جامعیت داشته باشد.

۶-۱. الگوی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به شکل ساده

حال در این بخش الگوی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی را به شکل ساده خود به نمایش می‌گذاریم. منطق این مدل بدین گونه است که در این معاوضه شرکت الف، متعهد به انجام پرداخت‌های مشروط^{۲۰} درازای وقوع حادثه فاجعه‌آمیز زلزله در منطقه ب است و برعکس. معمولاً شرایط آستانه به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین عوامل تعیین‌کننده قیمت و انگیزه برای ورود به معامله، به‌دقت ضمن قرارداد معاوضه تعیین می‌شود و بسته به نوع آستانه انتخابی، ریسک مبنای هر دو طرف قرارداد مشخص می‌شود. شرایط آستانه باید به‌گونه‌ای تنظیم شود که ریسک متناظر هرطرف یعنی میزان خسارت موردانتظار هر طرف متساوی^{۲۱} گردد.



شکل (۵): ساختار عمومی انتشار معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز

منبع: (سیفلو، ۱۳۹۴، ص. ۸۸)

۶-۲. اضافه نمودن اتاق پایاپای به الگو

در ابتدا به‌منظور قانونمند کردن مدل و اطمینان طرفین معامله از صحت معاملات اتاق پایاپای را به‌عنوان واسط بین طرفین معاملات اضافه می‌نماییم. مسئولیت‌های حقوقی اتاق پایاپای در معاملات تضمین سلامت رفتار مالی در معاملات است. ماهیت اصلی این شرکت طراحی فرآیندی است که هیچ‌یک از طرفین معامله متضرر نشوند.

این نهاد معمولاً توسط مقام ناظر یا اعضای بازار (کارگزاران) تشکیل می‌شود. به‌عبارت‌دیگر اتاق پایاپای یک شرکت تجاری مستقل یا واحدی از آن و یا یک شرکت تابعه بورس است. در ایران اتاق پایاپای به‌عنوان واحدی از یک شرکت به فعالیت می‌پردازد. مقررات‌گذار ایرانی تنها تعریفی که در موارد متعدد از اتاق پایاپای ارائه داده است به این عبارت محدود می‌شود: «واحدی که تسویه و پایاپای از طریق آن صورت

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در.../ سید محمدجواد میرطاهر و دیگران **تجتما** ۱۳۱

می‌گیرد» (بند ۲ ماده ۱ آیین‌نامه اتاق پایاپای). اما برخلاف ظاهر، اتاق پایاپای تنها یک واحد ساده محسوب نمی‌شود، زیرا در معاملاتی که در بازار مشتقات انجام می‌شود نقش بسیار مهم‌تری ایفاء می‌کند و وظیفه آن تنها به تسویه و پایاپای محدود نمی‌شود بلکه «نقش اتاق پایاپای» در این قراردادها عمل به‌عنوان طرف معامله است، یعنی اتاق با ورود به رابطه قراردادی بین متعاملین، در مقابل کارگزار فروشنده نقش خریدار و در مقابل کارگزار خریدار نقش فروشنده بازی می‌کند (ماده ۷ آیین‌نامه اتاق پایاپای مصوب ۱۳۸۴/۰۳/۰۹). (حسین‌زاده، معبدی‌دانا و حسین‌خانی، ۱۳۹۵، صص. ۳۴-۳۶).

همچنین کنترل ریسک نکول یکی دیگر از وظایف این اتاق است به‌گونه‌ای که می‌توان گفت: اتاق نقش مرکزی در تعهدات حقوقی و جابه‌جا کردن مبادلات را برعهده دارد. اتاق پایاپای در مدل پیشنهادی زیرمجموعه بیمه مرکزی تعریف می‌گردد که می‌تواند نقش‌های ذیل را داشته باشد:

- ≠ تسویه در صورت وقوع خسارت؛
- ≠ کمک به پوشش ریسک نکول؛
- ≠ محلی برای معاملات بازار ثانویه اوراق بیمه‌ای؛
- ≠ مشکل نمودن بازار و مزایده‌های CAT XL؛
- ≠ کمک به مشکل نمودن بازار بین بیمه‌ای (بازار اتکایی)؛

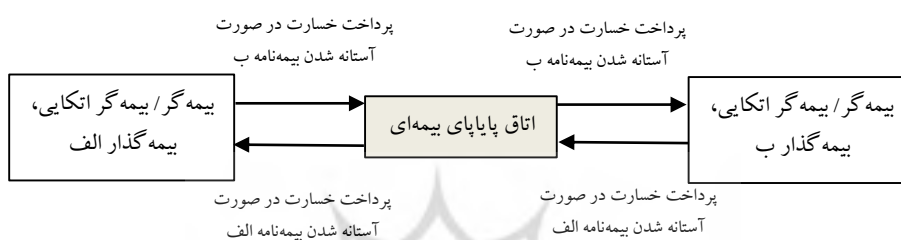
همچنین نقش اتاق پایاپای در پوشش ریسک نکول طرفین معامله به‌صورت زیر تعریف می‌گردد:

- استفاده از حساب تضمین: براین اساس دو تضمین وجود دارد که یکی از ناحیه کارگزار و دیگر از سوی اتاق پایاپای بوده که چنانچه قصورات ایجادشده توسط کارگزار برطرف نشود این اتاق موظف است که قصورات را پرداخت و به‌طرف مقابل ارائه و غرامتش را از کارگزار بگیرد.
- استفاده از کارمزد اتکایی اجباری: همان‌طور که بیمه مرکزی کارمزد اتکایی اجباری برای پوشش ریسک نکول طرفین دریافت می‌کند، براساس نسبت

ریسک و تعهداتی که وجود دارد می‌توان درصدی از مبلغ معامله را به‌عنوان کارمزد اجباری در نظر گرفت.

➤ وثایق: طرفین متناسب با ریسک تعهد شده وثایق مناسب ارائه دهند.

لذا مدل معاوضات بیمه‌های غیرزندگی متعارف به‌صورت زیر تبدیل می‌شود:

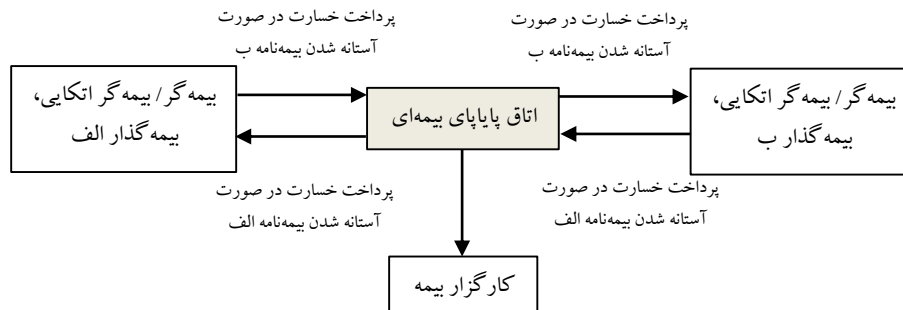


شکل (۶): اضافه نمودن اتاق پایاپای به مدل

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۶. اضافه نمودن کارگزار بیمه‌ای به الگو

در این قسمت کارگزار بیمه‌ای را به مدل اضافه می‌نماییم. کارگزار رسمی بیمه با شرکت‌ها و مؤسسات بیمه در کشور که از بیمه مرکزی مجوز فعالیت اخذ نموده‌اند همکاری می‌نماید. درواقع کارگزار ارتباط بین طرفین قرارداد را برقرار می‌کند. او با استفاده از اطلاعات خود از بازار بیمه، مناسب‌ترین راهکارها و رویه‌ها را برای مشتریان تجاری خود پیدا می‌کند. کار اصلی کارگزار بیمه در بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی، ایجاد پل ارتباطی بین طرفین جهت پوشش ریسک‌های خود است. بدین‌صورت که شرکت‌هایی که نیاز به پوشش ریسک دارند را جهت انجام قرارداد معاوضه به یکدیگر معرفی و شرایط را برای ورود به این قراردادها و تعامل با اتاق پایاپای مهیا می‌نماید. کارگزار بیمه باید دارای پروانه کارگزاری رسمی بیمه از بیمه مرکزی کشور و کد همکاری از کلیه شرکت‌های بیمه دولتی و خصوصی باشند.



شکل (۲): اضافه نمودن کارگزار بیمه به مدل

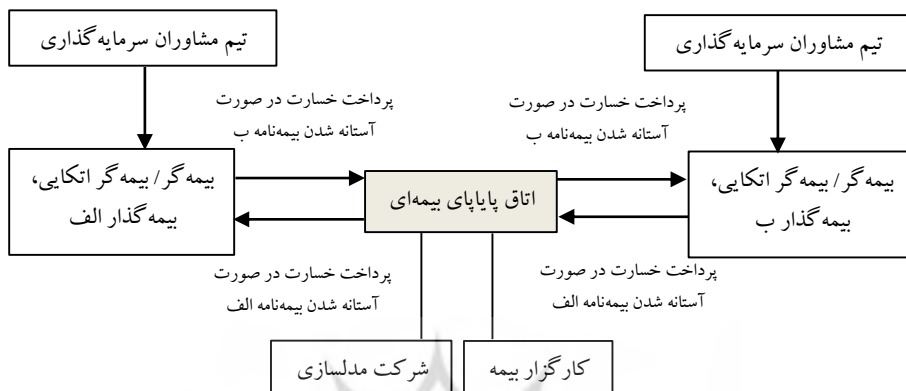
منبع: یافته‌های تحقیق

۴-۶. اضافه نمودن تیم مشاوران سرمایه‌گذاری و شرکت مدلسازی به الگو

در قسمت بعدی دو رکن به مدل اضافه می‌نماییم. رکن اول، تیم مشاور سرمایه‌گذاری است که وظیفه این تیم بررسی فرصت‌های سرمایه‌گذاری برای هر یک از طرفین است که تلاش می‌کنند با توجه با ریسک موجود در هر پیشنهاد و بررسی کلیه ابعاد مهم به بهترین نحو وارد معامله شوند.

رکن بعدی، شرکت مدلسازی است که جهت تحلیل ریسک بیمه، منتشرکنندگان این ابزار و سرمایه‌گذارها، به شرکت‌های مدلسازی برای فراهم‌آوری اطلاعات و دیدگاه‌ها در مورد احتمالات پیش‌فرض و الحاقات، متکی هستند. شرکت‌های مدلسازی، مدل‌های مخاطره‌آمیز را برای طیف وسیعی از ریسک‌های محتمل تدوین می‌کنند تا تأثیرات رویدادهای طبیعی ویژه را (مانند طوفان، سیل، زلزله و...) بر سبدهای سهام بیمه واقعی یا قراردادی شبیه‌سازی کند و رویدادهای طبیعی را به خسارات ترجمه کند. با این حال، مدل‌ها می‌توانند نادرست باشند، همان‌طور که بازار در سال ۲۰۰۵ میلادی بر اثر طوفان کاترینا، با این خطاها مواجه شد. همچنین، بیمه‌کننده‌ها از شرکت‌های مدلسازی متخصص در ارزیابی ریسک‌های قابل وقوع استفاده می‌کنند، چراکه ساخت مدل‌های فاجعه‌آمیز، نیازمند مهارت‌های متخصصانی همچون هواشناسان، زلزله‌شناسان، زمین‌شناسان، مهندسیین، ریاضی‌دانان، کنشگران، دانشمندان، آمارگیران و... است و شرکت‌های بیمه‌کننده، همه این متخصصان را در بین کارکنان خود ندارند.

بنابراین مدل پیشنهادی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به صورت زیر اصلاح می‌گردد.

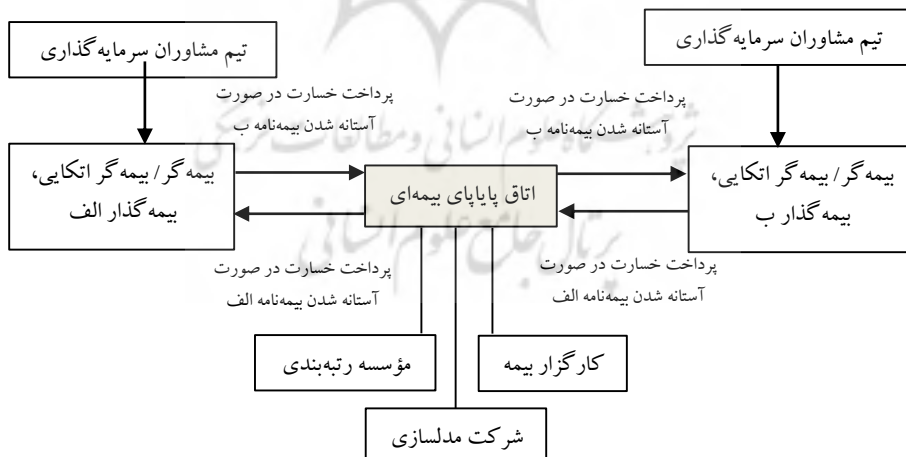


شکل (۸): اضافه نمودن تیم مشاوران سرمایه‌گذاری و شرکت مدلسازی به مدل

منبع: یافته‌های تحقیق

۵-۶. اضافه نمودن مؤسسه رتبه‌بندی به الگو

در این بخش با اضافه نمودن مؤسسه رتبه‌بندی، مدل را توسعه می‌دهیم. نقش مؤسسات رتبه‌بندی، فراهم‌آوری نظریه‌ای مستقل در مورد ارزش‌های اعتباری ابزارهای پیشنهاد شده برای استفاده‌کنندگان از این ابزارها است.

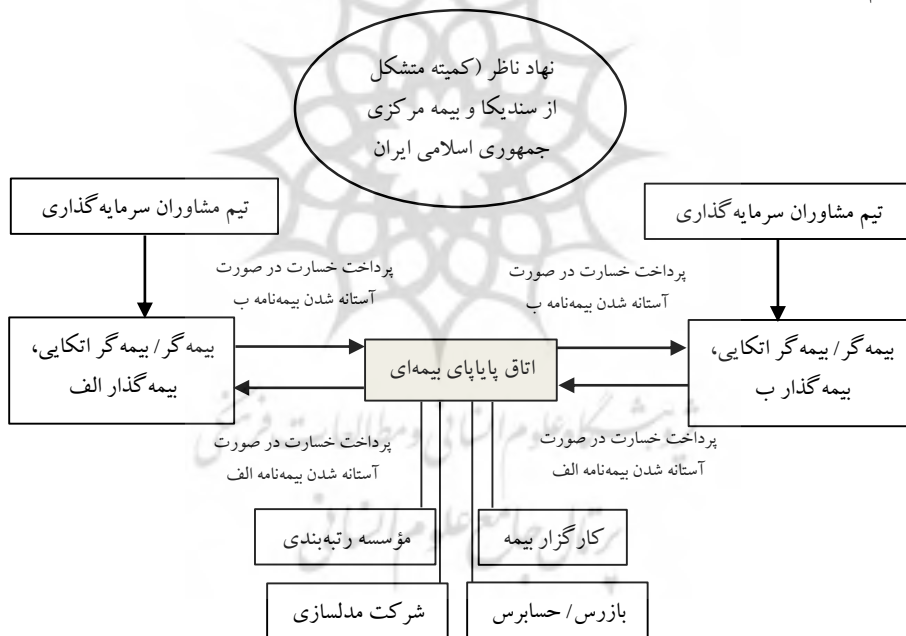


شکل (۹): اضافه نمودن مؤسسه رتبه‌بندی به مدل

منبع: یافته‌های تحقیق

۶-۶. اضافه نمودن بازرسی / حسابرس و نهادناظر به الگو

در نهایت حسابرس و نهاد ناظر را به مدل اضافه نموده و مدل نهایی ارائه می‌گردد. بازرسی‌ها و حسابدارها، مقررات را در نظر می‌گیرند. حسابرس در تعامل با اتاق پایاپای و دیگر نهادها وظیفه حسابرسی را برعهده دارد و باید از مؤسسات معتبر مورد تأیید باشد. فعالیت‌های از قبیل محاسبه پول نقد، محاسبه حق بیمه‌ها، تأثیر مالیات و نیازهای حسابداری و...؛ همچنین لازم است کمیته مشترکی از متخصصان و افراد مجرب بیمه‌ای و بورسی که شامل متخصصان در سندیکا و بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران هستند، تشکیل شود. وظیفه نهاد ناظر بررسی و اشراف کامل بر این فرآیند است و باید بسترهای لازم برای تسهیل این فرآیند در بازارهای درگیر در این معاملات در کشور را انجام دهد.



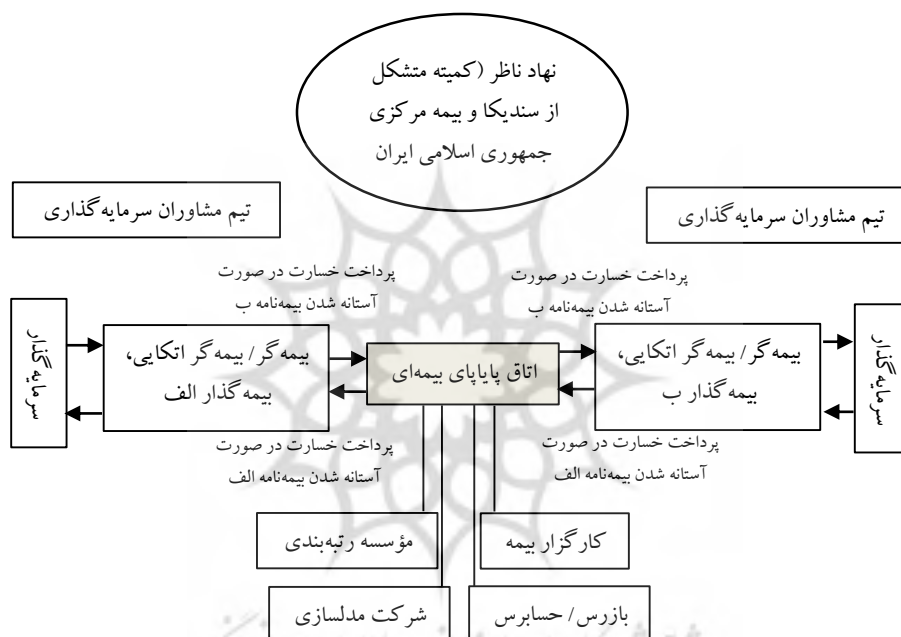
شکل (۱۰): مدل نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی

منبع: یافته‌های تحقیق

۶-۷. مدل نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی همراه با حق بیمه

در مدل معاملات مالی که پیش‌تر بیان گردید، حق بیمه‌هایی در ابتدا معامله از طرفین دریافت می‌گردد.

بنابراین مدل بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در صورت دریافت حق بیمه‌ها به صورت زیر پیشنهاد می‌گردد.



شکل (۱۱): مدل نهایی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی همراه با پرداخت حق بیمه

منبع: یافته‌های تحقیق

۷. بررسی فقهی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی

یکی از مباحثی که امروزه اندیشمندان مسلمان به جد دنبال آن هستند، شناسایی موضع اسلام در قبال معاملات جدید مالی و ابزارهای نوپیدای اقتصادی است. مطالعه عمیق و دقیق تعالیم اسلام نشان می‌دهد برخلاف تصور برخی، نه تنها دین اسلام مسلمانان را در چارچوب قراردادهای رایج در عصر رسالت محصور نکرده و همه قراردادهای عقلایی را با رعایت معیارها و ضوابطی جایز می‌داند بلکه فراتر از این، با ارائه خطوط کلی،

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در.../ سید محمدجواد میرطاهر و دیگران **تجتما بالاسلام** ۱۳۷

اندیشمندان را به تفکر و تأمل و طراحی ابزارهای نوین مالی و ابداع قراردادهای متناسب با عصر و زمان خود فرامی‌خواند (موسویان، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۱). ولی همان‌طور که در ادامه به آن پرداخته می‌شود شارع مقدس در برخورد با معاملات جدید و عرفی که به تناسب هر عصر و زمان ایجاد می‌شود روش اصلاحی را در پیش گرفته است و نسبت به گروهی از معاملات که از اساس مضر به حال فرد و جامعه است برخورد سلبی داشته و آن را حرام و باطل می‌شمارد و نسبت به گروهی دیگر با پذیرش اصل معامله، شرایطی را لحاظ می‌کند که با در نظر گرفتن و اعمال آن شرایط، معامله را تأیید و امضا می‌کند (موسویان، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۲). بنابراین برای بررسی ابعاد فقهی موضوع این پژوهش باید مدل فوق را از دو بعد بررسی نماییم که به صورت خلاصه در زیر بیان می‌گردد:

۲-۱. اصل صحت و لزوم قراردادها

در ابتدا باید این ابزار را از باب اصل صحت و لزوم قراردادها بررسی کنیم.

۲-۱-۱. اصل صحت قراردادها

همه فقیهان با قطع نظر از ادله اجتهادی در باب معاملات، بر این باورند که مقتضای اصل اول در قراردادهای مالی، فساد است به این معنی که اگر در صحت شرعی قرارداد شک و تردید از نظر شرع باشد، اثر مطلوب و مقصود بر آن قرارداد بار نمی‌شود. اکثر فقیهان متأخر، اعتقاد به تغییر اصل اولی فساد در معاملات داشته و بر این باورند که مراجعه به اطلاعات و عمومات کتاب و سنت نشان می‌دهد، بعد از احراز عرفی صدق معامله، اگر به هر دلیلی در صحت شرعی شک وجود داشته باشد تا زمانی که دلیل خاص یا عام بر بطلان معامله نباشد، معامله از نظر شرعی صحیح بوده و آثار معامله بر آن مترتب می‌شود و در این مطلب فرقی بین معاملات رایج در صدر اسلام و معاملات جدید نیست (موسویان، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۲).

بنابراین تمام کاربردهای معاوضات بیمه‌های غیرزندگی و آثار معامله بر آن مترتب خواهد بود مگر از دیدگاه عرف و شرع صحیح نباشد.

۷-۱-۲. اصل لزوم قراردادها

فقه اسلامی قراردادها را به دو گروه لازم و جایز تقسیم نموده است: (۱) قرارداد لازم: قراردادی است که هیچ‌یک از طرفین قرارداد، حق فسخ آن را ندارند و تنها در صورتی که هر دو طرف، رضایت داشته باشد (اقاله)، یا به لحاظ شرعی و تحت شرایط خاص، حق فسخ برای یکی از آنها ثابت شود (خيارات) قرارداد قابل فسخ خواهد بود؛ (۲) قرارداد جایز: قراردادی است که هر یک از طرفین می‌تواند حتی بدون رضایت دیگری، اقدام به فسخ نمایند (موسویان، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۸). درجایی که به هر دلیلی شک و تردید وجود داشته باشد که قرارداد لازم یا جایز بوده، بنا به اصل لزوم قراردادها حکم به لزوم و عدم جواز فسخ می‌کنند.

۷-۲. ضوابط عمومی قراردادها

۷-۲-۱. ممنوعیت اکل مال به باطل

تحصیل مال باید از راه معامله‌هایی باشد که عادلانه و منطقی بوده و با قصد جدی همراه باشد و در آن حيله راه نداشته باشد و موجبات فشار بر یکی از طرفین معامله را فراهم نیاورد (اسماعیلی، ۱۳۷۳، ص. ۱۳۸). به نظر می‌رسد از آنجاکه معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در دنیای کنونی برای منافع عقلایی مانند پوشش ریسک شکل گرفته است و طرفین بدون هیچ‌گونه اجباری بر انجام آن رضایت کامل دارند، از حيله اکل مال به باطل خارج است.

۷-۲-۲. ممنوعیت ربا

ضوابط عمومی قراردادها:

➤ ممنوعیت اکل مال به باطل: معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز در دنیای کنونی برای منافع عقلایی مانند پوشش ریسک شکل گرفته است و طرفین بدون هیچ‌گونه اجباری بر انجام آن رضایت کامل دارند، لذا از حيله اکل مال به باطل خارج است.

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در... / سید محمد جواد میرطاهر و دیگران **تجربیات اسلامی** ۱۳۹

➤ ممنوعیت ربا: حرمت ربا از مسلمات شریعت اسلام است و آیه‌ها و روایت‌های متعددی در نهی شدید از آن وارد شده است (آل عمران: ۱۲۱ / بقره: ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۸ و ۲۷۹) ربا را به ربای معاملی و ربای قرضی تقسیم کرده‌اند. مراد از ربای معاملی، معاوضه دو کالای هم‌جنس که با کیل و وزن سنجیده می‌شوند به اضافه یکی نسبت به دیگری (مانند معاوضه یک من گندم با دو من گندم). قرض ربوی عبارت است از قرض دادن مشروط به پرداخت و بازگرداندن بیش از مال مقروض به وسیله قرض گیرنده (موسویان، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۲؛ موسویان و تملکی، ۱۳۹۲، ص. ۴۲).

از آنجاکه در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی ماهیت ریسک کالا نیست، شبهه ربای معاملی اساساً نمی‌تواند بر آن وارد باشد، زیرا در ربای معاملی دو تا کالای هم‌جنس با کیل و وزن سنجیده می‌شوند به اضافه یکی نسبت به دیگری. مضافاً بر اینکه حتی اگر فرض کنیم ریسک کالا است. اولاً ریسک‌ها از یک نوع نیستند و ثانیاً به فرض اینکه از یک نوع نیز باشند به‌طور دقیق قابل ارزیابی و برابرسازی با یکدیگر هستند؛ شاهد مثال اینکه در حالت اول که حق بیمه‌ای پرداخت نمی‌شود میزان ریسک‌ها دقیقاً باهم برابر است و در حالت دوم هم که حق بیمه پرداخت می‌شود، طرفین به اندازه مابه‌التفاوت ریسک همدیگر حق بیمه پرداخت می‌کنند. بنابراین نمی‌توان ربای معاملی را بر آن بار نمود.

۷-۲-۳. ممنوعیت غرر

چون ماهیت معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مبتنی بر عقد بیمه است و شبهه غرر بر عقد بیمه وارد نیست، لذا در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی هم شبهه غرر بر آن وارد نیست. اگر معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به‌گونه‌ای تنظیم گردد که نوع، اوصاف، زمان، مکان، شرایط و خصوصیات معامله مشخص باشد و هر دو طرف آگاهی لازم از قرارداد و اثرات آن را داشته باشد مشکل فقهی در این باب وجود نخواهد داشت.

۴-۲-۷. ممنوعیت ضرر و ضرار

شرع مقدس اسلام آن گروه از معاملات و مبادلات را تأیید می‌کند که اصل معامله، اطلاق معامله و یا شرایط معامله، باعث ضرر و ضرار نشود. در غیراینصورت، ضابطه نفی ضرر یا حکم به بطلان معامله می‌کند و یا با آوردن قیودی، معامله را مقید به رعایت شرایطی می‌نماید و درجایی که ضرر از وجود شرایط ناشی شده باشد، آن شرایط را القا می‌کند. از آنجاکه این نوع از ابزار باید به‌طور کامل تحت نظارت بیمه مرکزی و شورای فقهی سازمان بورس به‌کار گرفته شود و ضرری از ناحیه یک‌طرف به‌طرف دیگر وارد نمی‌شود. پس تمام جوانب مربوط به آن بررسی می‌گردد.

با استفاده از روش تحقیق ذکرشده، ابزارها و ارکان مختلف بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی بررسی گردیده و در صورتی که با ضوابط عمومی و اختصاصی قراردادها در تضاد نباشند، تأیید خواهند شد.

۳-۷. معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مصداق عقد بیمه

پایه و مبنای معاوضات بیمه‌های غیرزندگی بر مبنای عقد بیمه قرار داده شده است. بنابراین در مرحله اول که هر یک از طرفین تحت پوشش بیمه قرار می‌گیرند، مشکل فقهی وجود ندارد.

شرایط صحت عقد بیمه بدین صورت است که فقها، شرایط عمومی عقد، مانند عقل و بلوغ و اختیار طرفین و... را در عقد بیمه نیز لازم می‌دانند (موسوی خمینی، ۱۳۷۹ق، ص. ۶۰۹). ولی علاوه بر اینها برخی شرایط اختصاصی نیز برای عقد بیمه می‌شمارند:

- ✓ اول: منفعت مورد بیمه، مشخص باشد که چه چیز بیمه شود (در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی جبران خسارت طرفین در صورت وقوع حادثه منفعت موردنظر است).
- ✓ دوم: تعیین دو طرف عقد، آیا بیمه‌کننده شخص است یا شرکتی است و یا مثلاً دولت است؟ (در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی دو طرف عقد به‌طور دقیق مشخص می‌باشند که می‌تواند افراد و شرکت‌ها باشند).

- ✓ سوم: مبلغی که بیمه شونده باید پردازد را معین کنند که چه مقدار به بیمه‌کننده پردازد. (در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی میزان خسارتی که باید پرداخت گردد به‌طور دقیق توسط نرم‌افزارهای مدلسازی پیش‌بینی می‌گردد).
 - ✓ چهارم: تعیین خسارتی که بیمه‌کننده باید خسارت مخصوص آن را به‌عهده بگیرد از قبیل آتش‌سوزی و یا غرق و یا سرقت و مرض و فوت و امثال اینها. (در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به‌صورت واضح معین می‌گردد چه نوع خسارت‌هایی باهم معاوضه می‌شوند. مثلاً خسارت طوفان منطقه الف با خسارت زلزله منطقه ب).
 - ✓ پنجم: تعیین اقساط پرداخت (البته اگر اقساطی باشد) و همچنین در این صورت تعیین زمان هر قسط.
 - ✓ ششم: مدت بیمه یعنی شروع و پایان آن را معین کنند (در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی می‌بینیم که دو طرف معامله به‌طور شفاف و صریح مشخص می‌کنند که در صورت وقوع فلان حادثه با تعیین شرایط آستانه، پرداخت‌ها به چه صورت است).
- با توجه به توضیحات بالا می‌توان بیان کرد که عقد اصلی در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی، عقد بیمه است.

۴-۷. معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مصداق بیع دین به دین

هرگاه در عقد بیع، تسلیم مبیع و پرداخت ثمن هر دو زمان‌دار باشد و ثمن و مثن نیز قبل از عقد به‌صورت دین باشند این بیع، بیع دین به دین است. بیع دین به دین یعنی کسی طلب مدت‌دار خود را با طلب مدت‌دار دیگری مبادله نماید که به نص و اجماع باطل است. فقها اجمالاً در اینکه بیع دین به دین باطل است، اتفاق نظر دارند هرچند در مصادیق آن اختلاف دارند (علامه حلی، ۱۴۱۳ق، صص. ۲۰۱-۲۰۷). دلیل بطلان آن‌هم روایت امام صادق(ع) از پیامبر اکرم(ص) نقل کرده‌اند که فرمود: «لایبایع الدین بالدین» (دین در برابر دین فروخته نمی‌شود) (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ص. ۲۹۸). با استناد به نظرات اکثر فقها بیع دین به دین باطل و مصداق اکل مال به باطل است. در رابطه با معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در مدلی که حق بیمه‌ای پرداخت نمی‌شود، دو قرارداد عقد بیمه با هم معاوضه شده که در صورت وقوع حادثه طرفین مسئول جبران خسارت وارد است.

همان‌طور که بیان شد، بیع دین به دین یعنی کسی طلب مدت‌دار خود را با طلب مدت‌دار دیگری مبادله نماید. شاید این شبهه پیش بیاید که مبنای معاوضات حوادث فاجعه‌آمیز بیع دین به دین است. اما باید به این نکته توجه کنیم که مبنای پرداخت‌ها دین نیست، بلکه مشروط است (به‌عنوان مثال به شرط وقوع حادثه الف خسارت پرداخت می‌گردد)؛ لذا این قرارداد بیع دین به دین نیست.

۵-۷. معاوضات بیمه‌های غیرزندگی به‌عنوان مصداق مبادله دو قرارداد

تا آنجا که می‌دانیم مقوله «مبادله دو قرارداد» در فقه مطرح نشده است. آیا می‌توان قراردادی را با تمام پیامدهایش با قرارداد دیگری مبادله کرد؟ مثلاً در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی دو خسارت را باهم مبادله کرد؟ براساس (اصاله الصحه) مقتضی صحت در معاوضه قراردادها وجود دارد و براساس اصاله اللزوم لازم است. از آنجاکه طرفین در این قرارداد بدون هیچ‌گونه اجباری و از روی رضایت و به علت فوایدی که برای هر یک مترتب است، وارد قرارداد می‌شوند؛ بنابراین شبهه اکل مال به باطل درباره این قرارداد مردود است. همچنین هیچ‌کدام از مواردی که به‌عنوان غرر در معاوضه قراردادها است در این مورد موضوعیت ندارد. مهم این است که شبهه ربا به‌عنوان مهم‌ترین ضابطه بازار سرمایه منطبق بر معیارهای اسلامی نیز بررسی شود. در رابطه با معاوضات بیمه‌های غیرزندگی، از آنجایی که مبنای این قرارداد قرض نیست و ربا در قرارداد قرض مطرح است فلذا اساساً شبهه ربای قرضی در این قرارداد وارد نیست و بحث ربای معاملی هم موضوعاً از بحث خارج است، چراکه همان‌طور که ذکر شد ماهیت ریسک با ماهیت کالا متفاوت است و ربای معاملی هم در اجناس و کالاهای مکمل و موزونه موضوعیت دارد در معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مجموعه‌ای از پرداختی‌های ثابت و از پیش تعیین شده با مجموعه‌ای دیگر از پرداختی‌های شناور که مقدار آنها به وقوع یک رویداد بیمه‌شده بستگی دارد، معاوضه می‌شود. در اینجا دو طرف، دو قرارداد را با تمام پیامدها معاوضه می‌کنند. در این صورت گفته نمی‌شود که مبلغی با مبلغی بیشتر معامله شده است. بیشتر اوقات یک طرف بیشتر از نتیجه قرارداد منتفع می‌شود؛ اما چنین امری نتیجه هر قراردادی است. همچنین ممکن است سود یا زیانی نصیب هیچ‌یک از دو طرف نشود؛ اما در ربای

قرضی و معاملی سود تحقق می‌یابد. حاصل اینکه می‌توان گفت که معاوضه قراردادهای مبتنی بر عقد قرض نیست و بهره‌ای وجود ندارد و می‌توان معاوضات بیمه‌های غیرزندگی را در این قالب طراحی کرد (معصومی نیا و الهی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶۲). مبادله دو قرارداد با یک شبهه مهم روبه‌رو است، ممکن است گفته شود فقط قراردادهایی به سبب آیه شریفه (اوفوا بالعقود) لازم‌الوفاء هستند که عرفاً (العقود) بر آنها منطبق باشد و مبادله قرارداد تاکنون بین عقلا رایج نبوده است؛ برای پاسخ به این شبهه می‌توان گفت دلیلی بر رایج بودن یک قرارداد در عرف وجود ندارد. اگر یک فقیه یا حقوقدان با یک مبنای عقلایی و برای رفع یک نیاز، قراردادی را تعریف کند و آن را به عرف معرفی کند، مصداق عقد بوده، تحت آیه شریفه قرار خواهد گرفت. شیخ انصاری: نوشته مراد از عقد همان‌گونه که در صحیح ابن سنان در تفسیر علی بن ابراهیم آمده، مطلق تعهد است یا آنچه از نظر لغت و عرف عقد شمرده شود (انصاری، ۱۴۲۰ق، ج ۵، ص. ۱۷). همچنین اگر قراردادی جدید با منطق عقلایی و براساس نیاز واقعی به وسیله متخصصان مالی معرفی شده پس از مدتی رواج پیدا کند، اشکال‌کننده با تمسک به ادله یادشده آن را صحیح می‌داند، مواردی مانند مبادله قراردادهای که از همان ابتدا منطق عقلایی روشن دارد حقیقت امر آن از همان ابتدا مشخص است. سرچشمه اصالة‌الصحة این است که شارع مقدس بر آنچه عقلا براساس نیاز واقعی و منطق عقلایی ابداع کرده‌اند در چارچوب ضوابطی که بیان کرده، مهر تأیید زده است. با ترویج مبادله قراردادهای می‌توان باب جدیدی در معامله‌ها گشود و نیازهای بسیاری را مرتفع کرد. افزون بر آنچه گفته شد لازم است یادآور شویم که صاحب‌نظران مالی اهل سنت مقوله‌ای تحت عنوان «بیع العقد» را مطرح کردند و جوانب آن را بررسی کرده‌اند که مرادف مبادله قراردادهای است؛ در نتیجه این قرارداد خیلی هم بی‌پیشینه نیست (معصومی نیا و الهی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶۳).

۷-۶. روابط حقوقی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی

۱. پایه و مبنای معاوضات بیمه‌های غیرزندگی بر مبنای عقد بیمه قرار داده شده است. اکثر فقهای امامیه بیمه را عقدی صحیح و شرعی و لازم می‌دانند و حضرت امام خمینی (ره) بیمه را جزو عقود مستقل و مستحدثه می‌داند که با اصول و ضوابط

عمومی معاملات منافاتی ندارد (موسوی خمینی، ۱۹۸۷، ص. ۶۰۹). بنابراین در مرحله اول که به عنوان مثال حوادث مختلف تحت پوشش بیمه قرار می‌گیرد، مشکل فقهی وجود ندارد.

۲. در قسمت بعدی این مدل مشاهده می‌کنیم که دو نوع قرارداد باهم معاوضه می‌شود. به طور مثال در این قرارداد حادثه الف با حادثه ب معاوضه می‌شود. پس می‌توان گفت با در نظر گرفتن شرایط، معاوضه در این مدل هیچ‌گونه اشکال شرعی ندارد و صحیح است.

۳. اصل تشکیل شرکت پایاپای فراهم کردن زمینه‌ای برای افزایش اعتماد طرفین معامله و قانونی ساختن روند اجرای فرآیند معاوضات است و باید تحت نظارت بیمه مرکزی فعالیت خود را انجام دهد. لذا به عنوان نوعی واسطه فعالیت‌ها یا ضامن کارمزد فعالیت خود را دریافت می‌کند و مشکل فقهی در این باب متصور نیست.

۴. واگذاری قراردادها و گرفتن حق بیمه از طرفین معامله در قالب قرارداد وکالت خواهد بود. به این معنا که یک طرف معامله، به اتاق پایاپای وکالت می‌دهند که وجوه آنان را به صورت قانونی جهت انجام فعالیت بیمه مبادله نماید.

۵. در این اوراق مورد وکالت از امور نیابت پذیر است و کاملاً معلوم و معین است.

۶. کارگزار بیمه نقش نقل و انتقالات را برعهده دارد و کارمزد فعالیت خود را دریافت می‌کند؛ و این مبلغ چون مزد کار آنها و متعارف است و هیچ اشکال شرعی ندارد.

۷. طرفین معامله به اتاق پایاپای وکالت می‌دهند که اگر به هر نحوی براساس نظر کارشناسان و ناظر (کمیته مشترک سندیکا و بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران) مشخص شد که خسارتی در موضوع مورد بیمه وارد شده است و باید خسارتش پرداخت شود، آن مقدار خسارتی که سهم هر یک از طرفین است در ابتدا از خود حق بیمه کسر شود و بقیه مبلغ توسط طرف مسئول پرداخت و توسط واسطه به طرف دیگر داده شود.

۸. بازرس / حسابرس، شرکت مدلسازی، مؤسسه رتبه‌بندی و تیم مشاور سرمایه‌گذاری کارمزد خود را دریافت می‌نمایند و این مبلغ چون مزد کار آنها و متعارف است هیچ

اشکال شرعی ندارد و واسط جزو هزینه‌ها آنها را حساب می‌کند و به وکالت از موکلین موظف به پرداخت آنهاست.

۹. وکالت عقدی جایز است و هریک از طرفین قرارداد هر زمان که بخواهند می‌توانند با رعایت مقررات وکالت، قرارداد را فسخ کنند. از آنجایی که در این اوراق، عقد وکالت عقدی محوری شناخته می‌شود چنانچه در مورد فسخ این اوراق نگرانی وجود داشته باشد. باید ضمن عقد لازمی، طرفین قرارداد یا یکی از آنها که محل نگرانی است حق فسخ خود را اسقاط کند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

اگرچه اندیشمندان مدیریت، صاحب‌نظران و نویسندگان مالی، طی چند دهه اخیر در مورد قراردادهای سوآپ پژوهش‌های بسیاری انجام داده‌اند، اما در خصوص سوآپ‌های اسلامی و مدل عملیاتی آنها تحقیقات انجام شده بسیار اندک است. همچنین در حوزه اوراق بهادار سازی بیمه‌ها و در حوزه انطباق این اوراق با فقه امامیه نیز پژوهش‌های کامل و جامعی به چشم نمی‌خورد و بیشتر به کلیات آن پرداخته شده است و راجع به هر کدام از انواع این اوراق از جمله در رابطه با معاوضات بیمه‌ای به صورت خاص پژوهشی صورت نگرفته است که نشان‌دهنده لزوم پژوهش در این حوزه است. بنابراین نوآوری این پژوهش در طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی مبتنی بر فقه امامیه است که برای اولین بار صورت گرفت.

در پژوهش حاضر، در بخش نخست بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های معاوضات بیمه‌های غیرزندگی از دیدگاه مالی بررسی شد. در این بخش ضمن بررسی تعریف‌های متعارف، انواع، مشخصات، کاربردها، مزیت‌ها و معایب، ضرورت استفاده از این ابزار در صنعت بیمه و بازار سرمایه ایران بررسی شد.

در بخش دوم بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های معاوضات بیمه‌ای از دیدگاه فقهی و حقوقی بررسی شد. در این قسمت به روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و اسنادی نشان دادیم که بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی را می‌توان مطابق با فقه امامیه تعریف کرد و در بازار بیمه و بازار سرمایه ایران به کار برد.

بی‌شک شکل‌گیری این بازار که متشکل از شرکت‌های بیمه‌ای و نهادهای مالی خواهد بود کمک زیادی در تعمیق، توسعه و شکل‌گیری اوراق بهادار بیمه‌ای و همچنین عمق بخشیدن به بازار سرمایه ایران خواهد نمود و منجر به توزیع ریسک در بین شرکت‌های بیمه‌ای ایران خواهد شد و در گام بعدی می‌تواند به شکل‌گیری بازاری متشکل از کشورهای مشترک‌المنافع با صنعت بیمه ایران بینجامد.

پیشنهادات زیر برای توسعه این پژوهش ضروری به نظر می‌رسد:

- ✓ تدوین مدلی عملیاتی جامع و تشریح وظایف کلیه ارکان حقوقی آن به صورت کامل جهت ارائه به بیمه مرکزی و سازمان بورس و سایر مراجع ذی‌ربط؛
- ✓ بررسی ریسک‌های بالقوه بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی و ارائه راهکارهای پوشش ریسک آن؛
- ✓ بررسی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی از بعد ابزارهای موجود در بازار، قیمت‌گذاری و نحوه کشف قیمت در بازار، معاملات مطرح در بازار، ضمانت اجرای بازار، پلتفرم اصلی بازار، آیین‌نامه‌ها و مقررات و...

یادداشت‌ها

1. Pizzuttillo & Venezia
2. Braun & Alexander
3. Seiflou
4. Cummins
5. Cat Swap
6. Catastrophe Risk Exchange
8. Risk Securitization
9. Insurance Linked Security
10. Underwriting Risk
11. Over-the-Counter
13. Over-The-Counter
14. Litzenberger et al
15. Jaffee & Russell
16. Cummins
17. Catastrophe Risk Exchange (CATEX)
18. New York State Insurance Department
19. The Portfolio Cat Swap
21. The Financial Cat Swap
22. Catastrophe Risk Exchange (CATEX)
23. Contingent Payments

24. Parity

کتابنامه

- اسماعیلی، اسماعیل (۱۳۷۳). اکل مال به باطل در بینش فقهی شیخ انصاری. فصلنامه فقه، (۱)۱، ۱۲۷-۱۴۷.
- الهی، مهدی؛ میرطاهر، سید محمدجواد؛ و باقریان، غزاله (۱۳۹۶). امکان‌سنجی فقهی سوآپ بدهی - مالکیت برای بازار سرمایه ایران. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۷(۶۷)، ۱۷۳-۲۰۴.
- انصاری، مرتضی (۱۴۲۰ق). *المکاسب* (جلد ۳ و ۴؛ چاپ ۲)، قم: المؤتمر العالمي بمناسبة الذکری المئويه الثانيه لميلاد الشيخ الانصاری.
- حسین‌زاده جواد؛ معبدی دانا؛ حسین‌خانی، محمد (۱۳۹۵). ماهیت حقوقی حساب ودیعه در معاملات مشتقه مالی. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی. ۲۱ (۷۵ و ۷۶)، ۳۳-۵۴.
- حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۴ق). *وسایل الشیعه*، قم: مؤسسه آل‌بیت لاحیاء التراث.
- سیفلو، سجاد (۱۳۹۴). *اوراق بهادار بیمه‌ای به زیان ساده* (چاپ اول). تهران: نوید مهر.
- سیفلو، سجاد (۱۳۸۹). اوراق بهادار بیمه‌ای ابزاری برای افزایش توان بیمه‌گری در صنعت بیمه ایران. *فصلنامه همایش ملی و سومین همایش بین‌المللی بیمه و توسعه*، تهران.
- عسگری، محمد مهدی؛ صادقی شاهدانی، مهدی؛ حسینی، سیدعلی؛ و سیفلو، سجاد (۱۳۹۵). بررسی فقهی اوراق بهادار بیمه‌ای (بارویکرد موضوع‌شناختی). فصلنامه پژوهشنامه بیمه، ۳۱(۱۲۱)، ۱۲۳-۱۲۸.
- علامه حلی، علی بن مطهر (۱۴۱۳ق). *قواعد الاحکام* (جلد ۲)، قم: مؤسسه النشر اسلامی
- معصومی‌نیا، غلامعلی (۱۳۸۹). *ابزارهای مشتقه (بررسی فقهی و اقتصادی)* (چاپ دوم). تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- معصومی‌نیا، غلامعلی؛ و الهی، مهدی (۱۳۹۱). امکان‌سنجی فقهی استفاده از سوآپ کالا در بازارهای مالی ایران. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۱(۴۴)، ۱۰۵-۱۲۸.
- معصومی‌نیا، غلامعلی؛ و الهی، مهدی (۱۳۹۳). امکان‌سنجی طراحی سوآپ مالکیت متناسب با بازار سرمایه ایران. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۳(۵۱)، ۱۴۵-۱۷۰.
- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). *البیع*. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) (چاپ اول).

موسوی خمینی، روح‌الله (۱۹۸۷). *تحریر الوسیله*. بیروت: سفارة جمهوریة الاسلامیة الایرانیة (الطبعة الاولى؛ جلد دوم).

موسویان، سید عباس (۱۳۹۲). *ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) (چاپ ششم)*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

موسویان، سید عباس؛ و تملکی، حسین (۱۳۹۲). بررسی قراردادهای سوآپ کالا از دیدگاه فقه امامیه.

دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، ۲(۲)، ۲۵-۵۴. Doi: 10.30497/ifr.2013.1642

موسویان، سید عباس؛ و تاجیمیر ریاحی، حامد (۱۳۹۷). روش تحقیق جامع طراحی ابزارهای مالی اسلامی (مختار). *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۱۸(۶۹)، ۱۷-۵۱.

موسویان، سید عباس؛ مهدوی، غدیر؛ و میرطاهر، سید محمدجواد (۱۳۹۴). اوراق بیمه اتکایی اسلامی جهت انتقال ریسک در صنعت نفت. *دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی*، ۴(۸)، ۵-۴۰.

Doi: 10.30497/ifr.2015.1725

Braun, A. (2011). Pricing Catastrophe Swaps: A Contingent Claims Approach. *Insurance: Mathematics and Economics*, 49(3), 520-536.

Bouriaux, S and R MacMinn, (2009) Securitization of Catastrophe Risk: New Developments in Insurane-Linked Securities and Derivatives, *Journal of Insurance*, 32(1), 1-34.

Cummins, J. D. (2008). Cat Bonds and Other Risk-Linked Securities: State of the Market and Recent Developments. *Risk Management and Insurance Review*, 11(1), 23-47.

Cummins, JD & Trainar, P. (2009). Securitization, Insurance and Reinsurance. *Journal of Risk and Insurance*, 76(3), 463-492.

Jaffee, D. M., & Russell, T. (1997). Catastrophe Insurance, Capital Markets, and Uninsurable Risks. *Journal of Risk and Insurance*, 205-230.

Himick, M., & Bouriaux, S. (Eds.). (1998). *Securitized Insurance Risk: Strategic Opportunities for Insurers and Investors*. Global Professional Publishi.

Kretzler, C, & Wagner, F. (2000). The Geneva papers on Risk and Insurance. 25, (12), 136-153.

Litzenberger, R. H., Beaglehole, D. R., & Reynolds, C. E. (1996). Assessing Catastrophe Reinsurance-Linked Securities as a New Asset Class. *Journal of Portfolio Management*, 76.

Pizzutilo, F., & Venezia, E. (2018). Are Catastrophe Bonds Effective Financial Instruments in the Transport and Infrastructure Industries? Evidence and Review from International Financial Markets. *Business and Economic Horizons (BEH)*, 14(1232-2019-752), 256-267.

طراحی بازار معاوضات بیمه‌های غیرزندگی در... / سید محمدجواد میرطاهر و دیگران ^{تتمت} _{پنجمه ماه اسفند ۱۴۹}

Seiflou, S. (2010). Insurance-Linked Securities: Growing Risk Transferring tools.
In the Second World Risk and Insurance Economics Congress, Singapore, the Asia-Pacific Risk and Insurance Association (APRIA).

www.irandoc.ac.ir

www.catex.com

www.swissre.com

www.investopedia.com

